

τέλους. Ἡ ἀνάγκη νὰ μὴ ἀπομακρύνεται ἢ μετάφρασις ἀπὸ τὴν δομὴν τοῦ πρωτοτύπου λόγου, ὑπαγορευομένη ἐκ λόγων διδακτικῶν, στερεῖ κατ' ἀνάγκην τὴν μετάφρασιν ἀπὸ τὴν ζωηρότητα τῆς ἐκφράσεως ποὺ θὰ εἶχε ἂν ὁ μεταφραστὴς ἦτο ἐλεύθερος νὰ μεταπλάττῃ τὴν δομὴν. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τὸ κεφ. 50, ἐδάφ. 25 (λόγος τοῦ Καίσαρος): *At enim quis reprehendet quod in parricidas rei publicae decretum erit? tempus, dies, fortuna, cuius lubido gentibus moderatur.* Καὶ ἡ μετάφρασις. *Ἀλλὰ λοιπὸν ποῖος θὰ κατακρίνῃ ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἀποφασισθῇ ἐναντίον τῶν προδοτῶν τῆς πολιτείας; Ἡ περίπτωσις, τὸ χρονικὸ σημεῖο, ἡ τύχη, ἡ διάθεσις τῆς ὁποίας κυβερνᾷ τὰ ἔθνη.* Βεβαίως τὸ νόημα εἶναι σαφές, ὅμως ἡ ζωηρότης τοῦ λόγου τοῦ Καίσαρος ἀπὸ καμμίαν μετάφρασιν δὲν ἤμπορεῖ νὰ δοθεῖ, διὸ καὶ ἔχει γίνεαι δεκτὸν ὅτι δὲν ὑπάρχει μετάφρασις ἀποδίδουσα τὸ πρωτότυπον. Μόνον εἰς τὸ πρωτότυπον γνωρίζεαι κανεὶς τὸν συγγραφέα.

Περαιτέρω τὸ βιβλίον περιέχει πλουσίαν βιβλιογραφίαν κατὰ μεθοδικὴν διάταξιν καὶ πλήρες λεξιλόγιον βιογραφικῶν τῶν ἀπαντωμένων εἰς τὸ κείμενον κυρίων ὀνομάτων. Ἡ γενικὴ ἐντύπωσις εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ βιβλίου ὑπὸ πᾶσαν ἔποιν πλῆρους, σαφοῦς, ἀκριβοῦς, συμμέτρου καὶ συντεταγμένου μὲ πᾶσαν ἐπιμέλειαν.

Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἀπολαύσῃ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα μιᾶς ἐποχῆς καταπληκτικῶς ὁμοίας μὲ τὴν ἰδικὴν μας σήμερον· ὑποσχέσεις ἀλλαγῶν, διαψεύσεις, ἀπογοητεύσεις. Θὰ ἴδῃ δημαγωγούς, καταχραστάς, ἐκμεταλλευτὰς καὶ συνωμότης καὶ θὰ διαπιστώσῃ ὅτι «ὁ Κατιλίνας ζῆ» εἰς τοὺς αἰῶνας. Αὐτὰ ὁ ἀναγνώστης. Οἱ φοιτηταὶ ὅμως θὰ ἤμπορέσουν νὰ χαροῦν τὸ ὕφος τοῦ κειμένου; Οἱ παλαιοὶ προκάτοχοί των, ποὺ εἶχαν προδιδασθῆ ἐπὶ πενταετίαν τὰ Λατινικὰ ὡς πρωτεύον μάθημα (ἀπὸ τοῦ Σχολαρχείου), ἐχαίροντο τὸν Σαλλουστιον καὶ διεπίστωναν ὅτι ἐμμεῖτο τὸν Θουκυδίδην. Οἱ σημερινοὶ φοιτηταὶ ὅμως, μὲ τὰ κουτσολατινικὰ ποὺ ἔχουν προδιδασθῆ στὰ ὀλίγα δῶρα τοῦ Λυκείου μᾶλλον θὰ ἀναγνώσουν λατινικὰ εἰς ἕκτασιν ὀλίγων κεφαλαίων, εἶδος παρωδίας τῆς κλασσικῆς μορφώσεως τῶν μελλόντων καθηγητῶν τῆς Μέσης Παιδείας μας. Κάτι πρέπει νὰ ἀλλάξῃ.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Χρίστου Θ. Κρικῶνη, Θεοδώρου Β' Λασκάρως Περὶ χριστιανικῆς Θεολογίας λόγοι, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 49, Θεσσαλονίκη 1988 σελ. 229. Ἔκδοσις Β'.

Διὰ τῆς παρουσίας ἐκδόσεως τὸ πρῶτον παρουσιάζεται τὸ θεολογικὸν ἔργον τοῦ Θεοδ. Λασκάρως κριτικῶς, ἐκ τοῦ ὁποίου τεκμαίρεται ἡ θεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ συγκρότησις τοῦ ὀλιγοβίου αὐτοκράτορος μαθητοῦ τοῦ Βλεμμύδου. Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν ὁ Συγγραφεὺς δίδει εἰκόνα τῆς μορφῆς τοῦ Θ. Λ. υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη, ὅστις ἐπαιδευθὴ καλῶς μὲ τὸ σύνολον τοῦ Ἑλληνικοῦ προγράμματος trivium καὶ quadrivium παρὰ τῷ φιλοσόφῳ καὶ σχολάρχῃ Νικηφ. Βλεμμύδῃ, ἔζησε κατατρυχόμενος ὑπὸ βαρείας νόσου, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη καὶ ἀπεβίωσεν εἰς ἡλικίαν 36 ἐτῶν (1222-1258). Ὡς παρατηρεῖ ὁ Συγρ., τῶρα μετὰ τὴν Φραγκικὴν κατάκτησιν τοῦ 1204 εἰς τὴν Νίκαιαν ἀποσαφηνίζεται καὶ συνειδητοποιεῖται ὁ δεσμὸς τῶν Βυζαντινῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν παρελθόν, τῶρα εἶναι Ἑλληνικὸν καὶ ἅμα χριστιανικόν, ἀντίθετον πρὸς τοὺς Λατίνους. Αἰσθά-

νονται ἑαυτοὺς ὄχι ὡς Ῥωμαίους Ἑλληνοποιηθέντας λόγῳ παιδείας, ἀλλὰ Ἕλληνας τὸ γένος. Καὶ ὄντως εἰς τὸν 7ον Λόγον ὁ αὐτοκράτωρ καυχᾶται: *Nῦν γὰρ Ἀθηνῶν ἢ Νικαίων πόλις* (στίχ. 163), *ἐγὼ γὰρ τῆς Ἀθηνᾶς, ὅτι Ἀθηναῖός εἰμι* (170) Καὶ ἐγκαυχώμενος ἐρωτᾷ: *Σὺ δὲ ὦ Ἰταλέ, ἐρωτῶ τίνος ἔνεκεν ἐγκαυχᾷ;* (152) *Καί: ἀπασῶν τοίνυν γλωσσῶν τὸ Ἑλληνικὸν ὑπέρκειται γένος εὐφυῖα καὶ ἐπιστήμη* (34). Τὸν Θ. Λ. ὁ Συγγρ. χαρακτηρίζει ὡς σπανίαν προσωπικότητα καὶ συγγραφέα φιλόσοφον, θεολόγον, μαθηματικὸν καὶ φυσικόν. Προσέτι ὅτι οὗτος ἠθέλησε νὰ ἐνσαρκώσῃ τὸν ἰδανικὸν βασιλέα φιλόσοφον κατὰ Πλάτωνα, πιστεῦει δὲ ὅτι οὗτος ἐφιλοσόφει μαθηματικῶς ὡς ὁ Πυθαγόρας, μεταχειριζόμενος μαθηματικὰ σύμβολα εἰς τὰ γραπτὰ του καὶ ἐνδεχομένως ἐπηρέασε τὸν Ν. Cusanus κατὰ τοῦτο μεταγενεστέρως τὸν ΙΕ' αἰῶνα.

Ὡς πρὸς τὴν διάρθρωσιν τοῦ βιβλίου Ἐἰς τὸ Α' κεφ. ἀναλύονται αἱ πνευματικαὶ ἀναζητήσεις τοῦ νεαροῦ διαδόχου τοῦ θρόνου κατὰ τὰς εἰδήσεις τῶν χρονογράφων, ἰδιαιτέρως τὰ μαθηματικά του ἐνδιαφέροντα, τὰ φιλοσοφικὰ καὶ τὰ θρησκευτικὰ, ὅπως αὐτὰ προκύπτουν ἀπὸ τὰ ἴδια αὐτοῦ συγγράμματα καὶ τὰς εἰδήσεις τῶν χρονογράφων (σελ. 22-40).

Εἰς τὸ Β' κεφ. περιγράφεται ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς ἀνεκδότου μέχρι σήμερον συλλογῆς τῶν 8 θεολογικῶν λόγων (πλὴν τοῦ ἑνός, τοῦ 4ου ἐκδεδομένου ὑπὸ τοῦ Ang. Mai). Ἀκολουθεῖ περιγραφή τῶν πέντε κωδίκων καὶ τῶν προκυπτουσῶν ἐνδείξεων, συσχετίσις τῶν χφφ. καὶ συναγωγή τοῦ στέμματος, κατάστασις τοῦ κειμένου καθ' ἕκαστον Λόγον καὶ κώδικα, οἱ τίτλοι καὶ αἱ ἐνδείξεις τοῦ χρόνου συγγραφῆς ἐκάστου Λόγου, ἡ μέθοδος καὶ ἡ γλῶσσα καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς νῦν ἐκδόσεως (σελ. 41-56).

Ἀκολουθῶς γίνεται ἡ ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου τῶν Λόγων καθ' ἕκαστον (σελ. 56-65), καὶ ἡ θεολογικὴ ἀνάλυσις αὐτῶν καθ' ἕκαστον (σελ. 65-81). Τὸ κείμενον τῶν 8 Λόγων καταλαμβάνει τὰς σελίδας 85-182. Ἀκολουθεῖ ἡ βιβλιογραφία τῶν πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων (μελετῶν) σελ. 183-202 καὶ παρατίθενται φωτοτυπία τινῶν τμημάτων τῶν χφφ. (203-212) καὶ μνημείων τῆς Νικαίας (213-273), κατακλείει δὲ τὸ ἔργον τὸ εὑρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (225-229).

Παρατηρήσεις: Ὁ Συγγρ. διηρένησε καλῶς τοὺς κώδικας καὶ ὑπερέβη τὰς ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς συνθέσεως αὐτῶν δυσχερείας καὶ ἐπιτηδεῖως συνήγαγε τὴν χρονολογίαν τῆς συγγραφῆς ἐκάστου λόγου. Διὰ καταλλήλου ἐπιλογῆς γραφῶν κατήρτισεν ἀξιόπιστον κείμενον παρέχων εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα ἐπαρκῶς τὰς διαφόρους γραφὰς τῶν χφφ., ἐπιτυχῶς ἄρας τὰ βάρη καὶ τὰς εὐθύνas τοῦ πρώτου ἐκδότου. Τὸ δεύτερον ὑπόμνημα τῶν παραλλήλων χωρίων, τὸ τόσον ἐκτιμώμενον κατὰ τὰς νεωτέρας ἐκδόσεις εἶναι λίαν πενιχρόν, ἀλλὰ ἄς μὴ λησμονῆται ὅτι πρόκειται περὶ πρώτης ἐκδόσεως, ἥτις ἀντεμετώπιζε πληθὺν ἄλλων προβλημάτων. Αἱ ἀνάλυσις καὶ αἱ ἐρμηνεῖαι καὶ ἐπιτυχεῖς εἶναι καὶ διαφωτιστικαί. Ὁ καθηγητὴς Κρικῶνης διὰ τῆς καθ' ὅλα λαμπρᾶς αὐτῆς ἐκδόσεως εἶναι ἄξιος καὶ τιμῆς καὶ εὐχαριστιῶν, διότι τὸ πρῶτον φέρει εἰς φῶς ἓνα ἐξαιρετον σύγγραμμα ἐστεμμένου βυζαντινοῦ συγγραφέως, μαρτυροῦν τὴν λαμπρὰν παιδευσιν καὶ λογιότητα τῆς ἐποχῆς. Αἰσθάνεται κανεὶς κατάπληξιν καὶ ὑπερηφάνειαν ἐθνικὴν διὰ τὴν ἰκανότητα τοῦ βυζαντινοῦ λογίου νὰ σχηματίσῃ «ἑκατοντάδας τε καὶ χιλιοντάδας καί... μυριάδων ὀνομασμούς ἐὰν εἶναι φιλομνήμων καὶ πεπαιδευμένος φιλοσοφία». Καὶ ἔμπρακτος ἀπόδειξις, εἰς τοὺς Λόγους παρατίθενται περὶ τὰ 800 κοσμητικὰ ὀνόματα Θεωνμίας, κοσμητικὰ τῆς δυνάμεως, σοφίας, ἀγαθότητος καὶ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ὧν πλείστα νῦν πλαττόμενα. Καὶ ὁ γράψας ἦτο κλινῆρης, πονῶν καὶ ἀπέθανε 36 ἐτῶν. Ἄν τὸ κράτος κατάρθωνε τότε νὰ ἀντιδράσῃ ἐπιτυχέστερον ἐναντι τῆς πλημμυρίδος τῶν πιεζόντων τὴν αὐτοκρατορίαν ξένων

πανταχόθεν βαρβάρων με την παιδείαν εκείνην, θά ἦτο ἴσως δυνατή κάποια ἀναγέννησις γενικωτέρα, ἱκανή νά ἀποκρούσῃ τήν μοιραίαν μωαμεθανικήν καταγιίδα.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Margaret Amy Schatkin, John Chrysostom as apologist. Ἐνάλεκτα Βλατάδων 50. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 299.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρατηρεῖται παρ' ἡμῖν ἔντονον ἐνδιαφέρον περὶ τὰς πατερικὰς σπουδὰς. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ δημιουργεῖται καὶ διαθερμαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπανεκδόσεις τῶν πατερικῶν κειμένων τόσον εἰς Ἀθήνας, ὅσον καὶ εἰς Θεσσαλονικην. Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων τὰ κείμενα προσφέρονται εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ τὸ ἐν γένει ἀναγνωστικὸν κοινόν, τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὁ ἱερός Χρυσόστομος. Εἶναι δὲ τοῦτο εὐλογον, Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ θεματολογία τοῦ Χρυσοστόμου καθιστοῦν τὰ κείμενά του λίαν ἀγαπητὰ εἰς τὸ πλῆρωμα τῆς Ἐκκλησίας.

Αἱ πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», διὰ νά ἀρκεσθῶμεν εἰς ἓνα μόνον κρουόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀναβλύζουν εἰς τὰς ἡμέρας μας τὰ πατερικὰ νάματα, ὀλοκληρώνουν ὁσονούπω τὴν σειρὰν τῶν Χρυσοστομικῶν ἔργων. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ λείπει ἀπὸ τὴν σπουδὴν τῆς Χρυσοστομικῆς παραγωγῆς, εἶναι τὰ εἰδικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα θὰ διερευνήσουν τὴν σκέψιν του, θὰ ἐμβαθύνουν εἰς αὐτὴν καὶ θὰ ἀποτιμήσουν τὴν προσφορὰν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Πατρὸς εἰς τὰ θεολογικὰ γράμματα. Ἡ ἑλληνικὴ συμβολὴ ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἐπ' αὐτοῦ πενιχρά. Διὰ τοῦτο εὐχαρίστως παρουσιάζομεν τὴν ἐργασίαν τῆς Μ. Α. Schatkin «Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς ἀπολογητής». Πρόκειται περὶ διδακτορικῆς διατριβῆς διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ τίτλου Th. D., ἡ ὁποία ἐπαξίως διεξεδίκησε θέσιν εἰς τὴν ἀξιόλογον σειρὰν «Ἐνάλεκτα Βλατάδων».

Ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου εἶναι ἐκτεταμένον καὶ τὰ ἀπολογητικὰ στοιχεῖα διάσπαρτα εἰς αὐτά, ὀρθότατα ἢ συγγραφεὺς περιωρίσθη ἰδιαιτέρως εἰς τὰ ἐξῆς ἔργα: 1) «Περὶ ἀκαταλήπτου», 2) «Ὅτι τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦντα οὐδεὶς παραβλάσκει δύναται», 3) «Πρὸς τοὺς σκανδαλιζομένους ἐπὶ ταῖς παρανομίαις ταῖς γενομέναις καὶ τῇ τοῦ λαοῦ καὶ πολλῶν ἱερέων διώξει καὶ διαστροφῇ (κατὰ τὸ κριτικὸν κείμενον) καὶ 4) «Πρὸς τοὺς πολεμοῦντας τοῖς ἐπὶ τὸ μονάζειν ἐνάγουσιν».

Τοῦ ἔργου προτάσσεται ἐκτενὴς εἰσαγωγή, εἰς τὴν ὁποῖαν τίθεται ὁ σκοπὸς τῆς συγγραφῆς, ὀρίζεται ἡ ἀπολογητικὴ («ἡ ἐξήγησις τῆς λογικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τοὺς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ», σ. 14), γίνεται ἀναφορὰ εἰς τοὺς πρώτους ἀπολογητὰς, ἐξετάζεται ἡ θέσις τῆς ἀπολογητικῆς εἰς τὸ θεολογικὸν σύστημα τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου καὶ ἡ ἀντίληψίς του περὶ αὐτῆς. Ἐπὶ πλεόν ἢ συγγραφεὺς δικαιολογεῖ τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἀνωτέρω ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὀρίζει τὴν μέθοδον ποῦ θὰ ἀκολουθήσῃ.

Τὰ κεφάλαια, τὰ ὁποῖα διερευνοῦν καὶ σχολιάζουν τὰ τῆς ἀπολογητικῆς τοῦ Χρυσοστόμου, ἔχουν ὡς ἐξῆς:

Κεφάλαιον 1: Τὸ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ· α) ἱστορικὴ θεμελίωσις, β) αἱ ὁμιλῖαι τοῦ Χρυσοστόμου περὶ ἀκαταλήπτου. Εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἐξετάζονται ἡ θέσις τοῦ Εὐνομίου ὡς πρὸς τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, ἡ χριστιανικὴ παράδοσις εἰς